

Kommentar: Hemma, var ligger det någonstans?

CECILIA PERSSON

ANDRZEJ NILS UGGLA har i "Sverige i polska flyktingars ögon under andra världskriget" formulerat och skisserat många intressanta perspektiv vad beträffar polska flyktingars liv i Sverige. Jag skall här kort diskutera Ugglas artikel och hans utmärkta bok *I nordlig hamn. Polacker i Sverige under andra världskriget*.

Det är alltid en ren fröjd när vetenskapen kan visa upp en humoristisk sida. Ugglan börjar onekligen med ett humoristiskt anslag när han påvisar det smått parodiska som kan uppträda när olika stereotypa uppfattningar kolliderar. När Polendagarna skulle arrangeras i Kraków ville den svenska delegationen ha en trupp av svenska soldater iklädda karolineruniformer marscherande på Krakóws gator -något som självfallet väckte starka protester. I Polen är Karl XII långt ifrån en hjältekung, utan förknippas snarare i det polska historiska minnet med blod, krig och plundring. Den svenska delegationen ersatte karolinerna med en trupp från "Friskis och Svettis", vad nu detta säger om den svenska offentliga bilden!

"Krakowexemplet" belyser hur olika nationers historiska erfarenheter också påverkar människors sätt att orientera sig i samtiden. Kristian Gerner argumenterar övertygande för hur berättelser om "gruppernas tidigare öden" har betydelse och ger motivation för handlingar idag (1997, 9), vilket framstår klart om vi betraktar det som skedde under Polendagarna. Det till synes humoristiska avslöjar tämligen svåra passager i den historiska analysen, som också påverkar människor på både individnivå och politisk nivå.

Ugglan skisserar både i sin artikel och i sin bok en relativt positiv bild av polackernas liv i Sverige. Jag finner det mycket sympatiskt att han närmar sig de polska flyktingarnas liv utifrån ett "inifrån"-perspektiv. Han använder sig av intervjuer och material från polackernas egen verksamhet för att förstå flyktingarnas liv och öden i Sverige, och har gett ett oumbärligt bidrag till forskningen om de polska flyktingarna. *I nordlig hamn. Polackerna i Sverige under andra världskriget* är en bred redogörelse som öppnar upp dörren för vidare studier.¹

¹ Ugglan lyfter fram Polska Hjälpkommittén, Polska Socialhjälpen, och Förbundet Polska Judar i Sverige, för att nämna några exempel på polackernas egna aktiviteter.

Vad jag emellertid saknar i Ugglas forskning är en tydligare teoretisk problematisering. Något som tenderar att falla bort i hans analys är skillnaden mellan judar och katoliker. Även det maktteoretiska perspektivet försvinner. Mycket arbete återstår om vi vill förstå skillnaden mellan judar och katoliker både i Polen och i Sverige. Ugglas visar på nödvändigheten av att gå djupare i denna problematik. När Polska legationen gav Borys Saryusz-Zaleski i uppdrag att undersöka den sociala sammansättningen bland dem som anlände till Sverige inom Rödakorsetaktionen, samt att undersöka orsaken till deras lägervistelse, omnämns inte judiskt ursprung som möjlig orsak till internering i tyska koncentrationsläger (1997,174).

I ett mer uttalat maktperspektiv skulle genus, klass, religion och etnicitet kunna inrymmas som strukturerande principer för analysen. Det behöver inte finnas någon motsättning mellan att ta människors upplevelser på allvar och att ändå försöka analysera vad som påverkar individernas handlingsutrymme i både det land de lämnar och det de kommer till. Det är snarare så att tydliga definitioner av de strukturella förutsättningarna bättre kan synliggöra aktörernas val och valens individualitet.

En viktig aspekt som jag skulle vilja lyfta fram är hur det "moderna projektet" är beroende av flyktingar/främlingar. Enligt Zygmunt Bauman skapar alla samhällen främlingar, och främlingarna är de som inte passar in i den kognitiva, moraliska eller estetiska kartan över världen. I det perspektivet är en väl assimilerad flykting en som tvingats in i ett samhälle. Bauman väljer att se den moderna främlingen i relation till statens behov av ordning. Ordningsbyggandet var ett "utnötningskrig" mot främlingen och det främmande - det var den moderna staten som förverkligade sin ordning med klassifikationernas, fördelningarnas och gränslinjernas klarhet.

Bauman bygger sin diskussion på Lévi-Strauss' begrepp och ser två komplementära strategier.

1. Assimileringsstrategin: att göra det olika likt, att undertrycka språkliga och kulturella skillnader, att helt enkelt "svälja" främlingen (den antropofagiska strategin).

2. Den antropomeiska strategin: att spy upp främlingarna, att förvisa dem från den ordnade världen, hindra främlingarna att kommunicera med dem som finns utanför. Ghetton är ett exempel på denna strategi (Bauman 1998, 301).

Det moderna projektet lovade att befria individen från den nedärvda identiteten. Men det tog inte ställning mot identiteten som sådan, mot att ha en identitet, och till och med en fast, hårdig och oföränderlig identitet (ibid. 33).

Det kan finnas en uppenbar risk att våra uppfattningar bygger på fördomar, och att vi särskiljer till exempel invandrare för att kunna stärka och bekräfta vår egen identitet. Detta är allvarligt redan på en mellanmänsklig nivå och alarmerande om det är ett förhållande som är knutet till makt.

Politik som baserar sig på föreställningar om en kollektiv identitet, antingen det är fråga om klass, nation eller kön är konstruktioner. Konstruktionerna bygger på kulturella föreställningar eller kulturella koder som alltid förutsätter en norm. Normen innehåller en definition av det normala som utesluter det ickenormala eller avvikande (Hagemann 1998,181).

För mig som har valt att behandla Folkhemmets utformning i relation till de kvinnliga polska flyktingar, som ankom till Sverige med Bernadotteaktionen/UNRRA 1945, blir Gro Hagemanns ord en ständig larmklocka som tjuver i mina öron. Det är klart att ett hem för ett folk döljer många mindre angenäma aspekter som måste avtäckas för att man skall kunna förstå hur polackernas liv kom att gestalta sig inom Sveriges gränser och varför det gestaltade sig som det gjorde. Jag tror att det är alldeles nödvändigt att inkludera maktens strategier och utformning för att förstå flyktingpolitiken i det svenska samhället. Hur "svalde" Folkhemmet de polska flyktingarna? I vårt vardagliga liv, hur mycket "plats" får de ta i våra tvättstugor, affärer, skolor, innan vi eventuellt statuerar en gräns och ordning för normaliteten? Gérard Noiriel menar att immigranter/flyktingar lär sig samhällets normer i praxis. Assimilations- och integrationsprocesser är alltid i någon bemärkelse påtvingade (1996, 265-278).

Uggla lyfter fram denna problematik på ett förtjänstfullt vis och visar på en rad hinder som omgärdade polackerna vad beträffar exempelvis inträdet på den svenska arbetsmarknaden. Situationen var påtaglig för de polska intellektuella som placerades i yrken de var överkvalificerade för (1997, 243-247). En annan realitet för många av de polska flyktingarna var deras funktion som arbetskraftsreserv, vilket Lars Olsson lyft fram i sin bok *På tröskeln till Folkhemmet*.²

² Olsson 199J, 104; jfr Uggla, 1997 183. Olssons bok visar på nödvändigheten av strukturella ansatser för att komma bakom den (konstruerade?) offentliga politiska bilden av flyktingpolitiken, vilket inte förminskar värdet av Bernadotteaktionen som en fantastisk insats för flyktingarna. Den svenska flyktingpolitiken är dock ett forskningsområde där mycket arbete återstår att göra.

På individnivå finns alltid skiftande öden. Varje enskild människa har sin särprägel, sitt eget sinnelag. Men vi präglas oerhört starkt och tidigt av det specifika livssammanhang vi föds in i. Vi bör som historiker eftersträva en respekt för subjektet, men en respekt och förståelse för den enskilda människan förutsätter en hög grad av kunskap och insikter om de strukturer som formar oss. Vi måste alltid som historiker generalisera och kategorisera våra undersökningar, men det är också på så vis som vi via vår profession faktiskt medverkar i konstruktionen av "det andra", i stället för att aktivt visa vilka konsekvenser denna kategorisering har i vår självförståelse och i mötet med "det andra". Trots de bästa ambitioner kommer vi inte undan att våra vetenskapliga rader också är en komponent i den identitetspolitiska processen.

I våra försök att förstå de polska flyktingarnas liv i Sverige måste vi arbeta med många analytiska nivåer och samtidigt kritiskt diskutera de begrepp vi väljer att använda. Kristian Gerner definierar sin metod som "det relationistiska perspektivet". Vi uppfattar bara den del av verkligheten som vi har begrepp för och därmed måste vi använda olika begrepp och ställa frågor från olika perspektiv (1997, 10). Detta är en fruktbar metod för att förstå de polska flyktingarnas liv i Sverige. Flyktingarnas roll som arbetskraftsreserv kräver *sin* analys, situationen i olika flyktingläger *sin*, livet som kvinna och mor *sin*. Genom att förstå flyktingarna i olika kontexter kan vi försöka urskilja vad som är specifikt och generellt för vår ambition att förstå deras liv och villkor i Sverige.

Uggle har genom sitt pionjärarbete lagt en stabil grund för vidare forskning. Han visar att människan har en oerhörd kapacitet att skapa sig ett värdigt och gott liv trots traumatiska erfarenheter - något som alltid måste framhållas i den historiska analysen. En vilja att problematisera bilden ytterligare skulle snarare öka vår känsla för människans förunderliga förmåga att hantera livet i alla dess möjligheter och omöjligheter.

VÄXJÖ

Referenser

- Bauman, Z.: *Vi vantrivs i det postmoderna*, övers, av S.-E. Torhell. Göteborg 1999.
- Gerner, K.: *Centraleuropas historia*. Stockholm 1997.
- Hagemann, G.: Med kvinnohjärtat i pant: frigörelse och gemenskap i socialismens historia. *Manifestet 1848-1998* (=Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Årsbok 1998). Uddevalla 1998, 169-183.
- Noiriel, G.: *The French Melting Pot: Immigration, Citizenship, and National Identity* (= *Contradictions of Modernity*, j), övers, av G. deLaforcade. Minneapolis 1996.
- Olsson, L.: *På tröskeln till folkhemmet. På tröskeln till folkhemmet : baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget*. Lund 1995.
- Ugglå, N.A.: *I nordlig hamn. Polacker i Sverige under andra världskriget* (= Uppsala Multiethnic Papers, 40), övers, av L. like. Uppsala 1997-